

Досить.

Несподівано вплив на поверх нашого мизерного життя і запанував, забрав багато уваги до себе, інцидент Петлюри—Садовського. Правда, в українській пресі, окрім голосів самих заінтересованих осіб, про цей інцидент поки не сказано ні одного слова, зате в російській йому чимало уваги присвячено, його чимало обмірковано, і питання поставлено вже ширше—на громадський ґрунт, причеплено сюди навіть українську справу взагалі. Можна змагатись проти такої постановки питання, проти виносу справи д. Петлюри з д. Садовським на прилюдний суд, але коли це зроблено самими заінтересованими людьми, то вже тут нічого не поробиш: особистий інцидент, значить, справді виріс до ваги громадського факта і хочеш-не-хочеш, а мусиш про його говорити.

Я не знаю, чому мовчала взагалі українська преса. Що до себе, то мушу признатись, що в цій історії чимало єсть такого, од чого, як то кажуть, з душі верне, до чого бридко було й торкатись. Не хотілось роздмухувати той особистий елемент, якого так багато в цій історії й надавати їй більшої ваги, ніж вона справді мала. З деяких признаков одразу видно було, що зводять рахунки д. Петлюра з д. Садовським, а втручатись до таких історій не дуже то любо буває. Тепер, коли рахунки ті поставлено на широкий загальний суд, вони справді вже набірають громадського характеру.

Нагадаємо коротенько фактичний бік справи. В ч. 6 „Слова“ д. Петлюра розпочав серію статей „Про життя і працю українських акторів“, де між иншими двічі згадав ім'я д. Садовського: „Штрафи так припали до вподоби антрепреньорам, що їх тепер не цураються навіть „демократичні“ українські антрепреньори, такі, як Садовський. „Акторів, як наче товарижу, перевозять у скотських вагонах, як це робить антрепреньор Суслов та іноді Садовський, та мабуть чи не всі“. Проти цього виступили з протестом актори з товариства д. Садовського і прохали редакцію „Слова“ надрукувати їхню поправку, що „обвинувачення ці д-ія Садовського зовсім не правдиві“. Д. Петлюра листа акторів друкувати не схотів і навіть, як виявилась потім, не вернув їм оригіналу, за те в 10 ч. „Слова“ надрукував свою відповідь на поправку акторів (появилась у ч. 47 „Ради“) та приватного, до друку

не призначеного листа д. Садовського і цим свої приватні з д. Садовським рахунки поставив прилюдно. Ось той лист д. Садовського:

Паве Петлюра!

Прочитавши в № 6 „Слова“ вашу безглузду бабаканину про життя і працю українських акторів, де Ви д., як новий український Марк, притулюєте горбатого до стіни і навколючете гороху з жапустою; я, розуміється, не звернув би навіть уваги на таке благуюказя. Але Ви, добродію, добадалися уже до тих преділів, які звуться інсинуаціями і навіть почпаєте безсоромно кидати боботні камінці міни в лице, підкреслюючи курсивою мою фамилію.

Цей випадок ваш уже дотикається моєї чести; а брудні плями з чести змиваються, як то заперво і Вам відомо—не печатнім словом одповіді, а сукровицею з підлого серця писаків, а на худий кінець мазкою з задратого носа писаків-інсинуатора.

І от вам добродію, мій ультиматум: або ви виправдаєтесь в своїм же органі, що Вас хтось завів в тенета і ви залуцалися в манівцях і що ви написали завідомо лжу, або я зміну з себе вашу інсинуацію вашою ж мазкою з носа. Я ще не розумію нахидати намордника на писок таким писаків-палеросувателям, як Ви, добродію. „Ври, да знай же м'ру“. М. Садовський“.

Цього листа підхоплено на сторінках російської преси. Тепер д. Садовський надрукував свою відповідь в ч. 80 „Кіевських В'єстей“ та 71-му „Ради“; в цьому ж числі „Ради“ надруковано і листа д. Вільшанського про епізод з „скотськими вагониками“.

Всі, хто писав про листа д. Садовського, однастайно й одноголосно його осудили. Та, певна річ, інакше й неможна було зробити, бо тон його справді таки неможливий не то в друці, а і в приватних стосунках. Не виправдує себе з цього боку й сам д. Садовський, пояснюючи свій учинок тільки „крайнім возмущенієм“ од наклепу д. Петлюри та ще од того, що він зрікся друкувати поправку акторів що до цієї справи. Але ніхто не завважив, що винен в цілій історії не сам д. Садовський, що єсть тут і друга дієва особа, яка не меншу, як що не більшу відповідальність несе за те, що сталося,—це д. Петлюра. Тільки, коли вчинок д. Садовського такий елементарно-простий, що двух думок про його бути не може, то вчинок його партнера далеко складніший і вимагає детальнішого перегляду.

Письменик надрукував неправдиву, як тепер доведено, звістку. Йому роблять поправку. Коли для його дорога справа, яку він обороняє, то вихід йому один був—надрукувати й ту поправку, пояснивши, що його одурено або що він через те і через те взяти до уваги поправки не може. В усякому разі надрукувати поправку акторів вимагала найелементарніша літературна етика, як і інтереси самої справи, що зняв д. Петлюра в своїй статі. Що ж робить д. Петлюра? Він поправку одкидає на підставі якихось дрібненьких формальних причепок, а натомість, коли поправку надруковано в іншому місці, друкує, виждавши досить довгий час, приватного листа д. Садовського. Як бачимо, д. Петлюра виступає суддею у власній справі і, певна річ, визнає винуватим свого ворога. „Коментарі до листа зайві“,—кінчає він своєю заміткою про лист д. Садовського в ч. 10 „Слова“. Так, вони зайві що до д. Садовського, та далеко не зайві що до самого д. Петлюри і багато наводить його вчинок сумних думок що до нашого літературного життя.

Д. Петлюра не завжди був такою, як зараз, думки про д. Садовського: ще недавно він співав йому панегирики про його громадські заслуги; ще 10 ноября він виступав лектором на спектаклі д. Садовського і—характерно!—сам же оповістив в останній книжці „України“ про „успіх першої лекції, відчитаної д. (!) Петлюрою“... І раптом така зміна! Як собі хочете, а без нечистої, мовляв, сили тут не обійшлося і дуже цікаво було б мати коментарі до такої метаморфози, тим більш, що д. Садовський зовсім недвозначно говорить („Рада“ 71) про „особисті рахунки“ свої з д. Петлюрою. Нам нема, певна річ, діла до їхніх рахунків, але коли їх почали вже зводити прилюдно, друкованим словом, то стороння людина не може не сказати: досить уже цього, зводьте свої рахунки де инде.

Та й по-за особистими рахунками поводження д. Петлюри вимагало б багато коментарів. Я не дивувався б тому, що д. Садовський зробив, бо він все ж таки випадковий і нечастий гість у письменстві. Але з д. Петлюри—постійний робітник друкованого слова і редактор „Слова“, письменник-професіонал, мало того, як сам він заявив колись в „Україні“, письменник з претензією на титул „ідеолога поступової верстви нашого громадянства“... І він може, образивши друком людину, не дати слова, щоб їй виправдатись, і замість того друкує приватного листа явно афектованої останнім учинком людини... Я вгаює, як назвати таке поводження. Але хоч як його називай, а д. Петлюра в усякому разі чистим з завареної на власну руч історії не вийде.

Письменик, що може понизити себе до того, щоб прессу зробити зняряддям особистих рахунків, що може, скривдивши людину, не дати їй способу поправити заповідяну кривду і тим пхати до непотрібних ексцесів—такий письменник очевидно не розуміє завданнів друкованого слова. Сумне і прикре це з'явище згагалі, а надто, коли такий письменник стоїть в чолі якогось літературного видання, та ще в такому молодому письменстві як наше. Чого навчить своїх читачів він, що сам спотикається в елементарних питаннях літературної етики? Які принципи ширитиме він, що зміщує їх з своїми особистими справами? До чого спричиниться така робота, як не до руйнування та розпаду письмен-

ства? Адже ж письменство живе й держиться тільки тією пошаною, що мають до його широкі круги громадянства,—яку ж пошану знайде собі письменство наклепу та особистих рахунків з ворогами?

Про це повинен був подумати д. Петлюра, розпочинаючи свої рахунки з д. Садовським на сторінках „Слова“, і як письменник їй як редактор. Він про це не подумав. І через те, не виправдуючи д. Садовського за його хоч і приватного, але ж грубого і нетактовного листа, мушу сказати, що д. Петлюра сам його на це викликав і сам же й повинен нести разом із д. Садовським відповідальність. І коли вчинок д. Садовського хоч пояснити можна в деякій мірі афектацією од заповідяної образи, то д. Петлюра й цього виправдання не має на свою користь. Він, не перевірши фактів, скривдив д. Садовського, він зрікся ту кривду поправити, він—письменик—ужив друкованого слова в своїй особистій обрахунки—такі факти перед нами. Очевидно, що цим д. Петлюра сам себе осудив далеко більше, ніж д. Садовський своїм приватним листом до його. Бо кому більше дано, з того більше й вимагається, а кому ж в справах письменства дано більше, як не письменникові, та ще „ідеологові поступової верстви нашого громадянства“? Гарний мені ідеолог!—лишається тільки сказати громадянству на таку саморекомендацію, а потім обернутись з проханням до заінтересованих особ, щоб вони перестали свої рахунки зводити прилюдно й робили це, як що охота, проміж себе.

Справді таки вже досить з громадянства слухати тих рахунків...

Сергій Єфремов.

З життя „Просвіти“.

Голова артистичної комісії київської „Просвіти“ просить членів комісії прибути сьогодні, 27 марта, в 5 годин веч. на надзвичайне засідання з приводу улаштування дозволеного вечору пам'яті П. Куліша.

„Просвіта“ у Катеринославі 23 сього марта в своєму помешканні справляла черговий літературно-вокальний семийовий вечір. Між иншим було виставлено жарт Ан. Чехова „Трагик з примусу“ по українському.

В одеській „Просвіті“.

Той мурує, той руйнує...

Т. Ш.

19-го березня в „Просвіті“ було прочитано два реферати для вшанування пам'яті В. Б. Антоновича: „Воспоминання об Антоновичі і оцінка научної діяльності“—проф. Линниченка і „Антонович, як етнограф, антрополог і громадський діяч“—С. Шелухина.

На кону—великий, масивний бюст (погруддя) небіжчика і портрет, убраний національними кольорами. Народу зібралося більш 120 чоловіка—для літературно-наукових серед т—ва кількість дуже велика, бо звичайно буває од 50 до 80 душ.

Зібралися все люде поважні, ширі просвітні, студенти, артисти, учителі; отой веселенької, пустенької юрби, що переважає по „суботах“, і не чуть. Настрій чулий, піднесений згадками про В. Б.—чам ученик, там знайомий небіжчика діляться своїми спогадами з публікою.

На превеликий жаль проф. Линниченка читав свій реферат російською мовою. Це справляє прикре вражіння, особливо для тих, хто знає, що проф. Линниченко неприхильно ставиться до сучасного руху українського; що він не визнає української історії, але історію „южно-русскую“; що цей вчений—государственник не хоче знати української мови.

Реферат проф. Линниченка має характер особистих споминів про його вчителя. Про наукові праці, про громадську діяльність проф. каже дуже мало, проте докладно розводить про відомі анекдоти з життя В. Б.—а. На думку проф. Линниченка найбільше видатним Антонович був на полі археології.

Для публіки за першим рефератом особа В. Б.—а вирzuється ще неясно, окрім того, що в звичайному житті небіжчик був чудовим і рідким чоловіком, що був отвертим і чесним в своїх переконаннях („Сповідь“) і погляди на „южно-русскую“ історію та що багато зробив для лояльної „южно-русской“ археології.

Далеко краще й глибше вражіння, ніж представник офіційної науки, зробив С. Шелухин своїм рефератом про Антоновича, як про вченого і громадського діяча.

Референт поставив своєю метою довести, чим ми українці вляччі В. Б.—у, чого ми його шануємо в українській „Просвіті“. Він говорив, про публіцистичні виступи Антоновича в обороні українського народу, розповів про боротьбу з україножерами, про діяльність його за університетом серед гуртків української молоді.

Перед слухачами повстала вже виразна постать людини, вченого, громадського діяча, українського діяча.

Публіка вшанувала небіжчика вставанням.

Після цього голова т-ва запитав, чи не хотіб-би хто небудь з учеників і знайомих В. Б.—а зробити де-які уваги і подати громад і дещо з своїх споминів. Ото-ж, коли почав один д-ій говорити про наукові праці Антоновича, про те, що він надавав найбільшу вагу архивним актам, як джерелам до історії та при цьому навів скільки слів Крапоткіна про вигоди такого методу, тут-то чиновник ген.-губернатора заявив, що опоненти „не должны